

Tošenovský, Ludvík

O praxi jako kritériu pravdivosti vědeckých poznatků

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná.
1962, vol. 11, iss. G6, pp. [171]-184

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111469>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

GLOS Y

LUDVIK TOŠENOVSKÝ

O PRAXI JAKO KRITÉRIU PRAVDIVOSTI
VĚDECKÝCH POZNATKŮ

Kolektiv více než půldruhé desítky autorů, většinou z katedry dialektického a historického materialismu sverdlovské university a z Filosofického ústavu AV SSSR, vydal v redakci I. D. Andrejeva, L. M. Archangelského, M. N. Rutkoviče a V. I. Stěmpkovské sborník studií o otázkách praxe ve funkci kritéria vědeckého poznání.*

Velkou předností tohoto sborníku je to, že v nejobecnější rovině gnoseologické se uvedeným tématem obírají pouze dvě prvé studie (nepřímo ovšem také čtyři poslední, v nichž se kritizují nejdůležitější nemarxistické koncepce verifikace vědeckých poznatků); všech devět zbývajících prací zkoumá otázku praxe jako kritéria pravdy v rovině jednotlivých přírodních a společenských věd. Přitom se všem autorům podařilo ve větší nebo menší míře přispět k rozvinutí zkoumané problematiky, i když zároveň vyslovili mnozí z nich také názory sporné, popřípadě názory, s nimiž nelze souhlasit.

Nám v tomto článku půjde hlavně o to uvést u každé studie stručný přehled řešené problematiky, naznačit, s kterými novými postřehy ten který autor přichází, polemizovat zhruba s názory spornými a aspoň v náznaku zdůvodnit nesouhlas s názory nepřijatelnými.

1. Obecně gnoseologický rozbor otázky praxe
jako kritéria pravdy

Obecné teoreticko-poznávací stránce problému se věnuje především M. N. Rutkovič ve studii nadepsané *Praxe jako kritérium pravdivosti poznatků*.

Autor se nejdříve obírá otázkou jednoty materiálního a duchovního momentu v činnosti lidí, dialektickomaterialistickým pojetím kategorie praxe a všeobecností a specifičností praxe jako kritéria pravdy. Dále se zamýšlí nad dialektickou vzájemnou souvislostí mezi praxí jako zdrojem poznatků a mezi praxí jako jejich kritériem, nad souvislostí mezi bezprostřední praxí jako kritériem pravdy a mezi její zprostředkovanou formou a nad absolutností i relativností praxe v téže funkci. Konečně kritizuje relativismus a dogmatismus v pojetí praxe jako kritéria pravdivosti poznatků.

Z nových myšlenek této práce si zaslouží pozornosti zvláště pokus aplikovat leninské učení o absolutnosti a relativnosti rozdílu mezi hmotou a vědomím na rozdíl mezi materiální a duchovní činností lidí, na vztah mezi praxí a teorií. Výsledkem tohoto pokusu pak je na jedné straně kategorický požadavek nestírat v gnoseologii rozdíl mezi skutečnou materiální praxí a mezi poznávací činností,

* Praktika-kriterij istiny v nauke, Socekiz, Moskva 1960, 464 str.

i když ji také někdy nazýváme „praxí“ (mluvíme o praxi toho nebo onoho druhu poznávací teoretické a podobné činnosti). Na druhé straně v ontologické rovině je třeba sice stále vidět mezi nimi kvalitativní rozdíl, ovšem nikoliv rozdíl absolutní. Přitom však ani v gnoseologické ani v ontologické rovině nejde o rozdíl substancionální. Jen tak lze vysvětlit, že pro matematiku představuje často fyzikální poznání, ač je jasně nemateriálního charakteru, praxi (přesněji řečeno „praxi“; srovnej str. 22, hlavně pozn. pod čarou).

Autor dovodil (str. 12—14), že jednota teorie a praxe je nejvyšším výrazem jednoty duchovní a materiální stránky lidské činnosti. Rozlišuje bezprostřední, přímý vztah teorie k praxi (teoretické zkoumání je přerušeno, aby se přešlo k praxi s některou nebo s některými jejími funkcemi) od tzv. neustálého obracení se k praxi („neprerывноje adresovanije k daným praktiki“), kdy dochází k prověrce každé etapy úvah faktickým materiálem vzatým z praxe v samém průběhu teoretického myšlení. (Autor naznačuje, že této metody poznání používal hojně Marx.)

Pozoruhodné je také rozlišení dvou významů pojmu věda: 1. systém poznatků, 2. zvláštní oblast lidské činnosti, a to činnosti jednak materiálně praktické (experimentální), jednak teoretické (str. 19). V jiné stati sborníku, napsané společně s A. K. Kikoinem, autor k tomu ještě dodává, že praxe je ve vědě podřízena cílům poznání, a proto pojem *věda* obvykle chápeme jako teorii, systém poznatků (srovnej str. 104, pozn. pod čarou).

Hluboce pravdivá je také shrnující teze o tom, že „dialektický charakter praxe jako kritéria se projevuje už v tom, že různé formy praxe vzájemně spolu spjaté vystupují při prověrce poznatků v různém uspořádání, a to jak přímo, tak nepřímou, přičemž vztah mezi přímou a nepřímou prověrkou se liší závislostí na specifičnosti vědy a stupni obecnosti prověřované teorie“ (str. 34).

Beze zbytku možno souhlasit i s autorovou kritikou A. Schaffa v otázce kritéria pravdy. (A. Schaff připouští větší počet tzv. odvozených kritérií pravdy a praxi považuje pouze za nejvyšší a hlavní kritérium; srovnej str. 39.)¹ Jenže M. N. Rutkevič, trvající plným právem na tom, že praxe je jediným kritériem pravdy, projevil sám nepochopitelnou nedůslednost tím, že jednu kapitolu své práce nadepsal „Dialektičeskaja vzajmosvjaz' logičeskogo i praktičeskogo kriterijev“.²

Velmi problematické je autorovo tvrzení, že experiment ve společnosti, experiment v pravém slova smyslu jako záměrná změna společenských podmínek, uskutečňovaná s cílem prověřit sociální teorii, není možný (str. 30). Celou šíří sociální teorie nelze jistě ověřovat žádným společenským experimentem, jednotlivé její stránky však ano. (Takový pokus ovšem neuskutečňuje nikdy jednotlivec, ale revoluční marxistická strana, a to hlavně v těch státech, v nichž představuje vedoucí politickou sílu. Co jiného byl u nás např. prodej strojů z STS jednotným zemědělským družstvům nejdříve „na zkoušku“ jen v některých okresech?)

Otázku absolutnosti a relativnosti praxe jako kritéria pravdy spojuje autor příliš mechanicky s otázkou absolutnosti a relativnosti pravdy (jako by absolutnost praxe spočívala v tom, že ověřuje absolutnost pravdy, a její relativnost v tom, že ověřuje relativnost pravdy). Takové stanovisko nepřipustně zjednodušuje celou otázku (str. 43—44). Ve skutečnosti o absolutní momenty praxe jako kritéria pravdy, tj. o schopnost praxe úspěšně ověřovat pravdivost poznatků, jde všude tam, kde praxe spolehlivě „dokazuje“ existenci jak absolutních, tak relativních momentů v pravdivosti poznatků. A naopak — o její relativní momenty

jde všude tam, kde takový spolehlivý „důkaz“ existence absolutnosti či relativnosti pravdy neposkytuje.³

Za hluboce mylnou považujeme autorovu tezi, že také „pozorování je bezpodmínečně formou praxe“ (str. 20, srovnej též str. 17, 19, 28–30 a názory autorů některých dalších statí, o nichž se ještě zmíníme). Takový názor odmítáme tak ostře proto, že v rámci gnoseologicky pojímaného rozdílu mezi materiální praxí a poznávací činností, tedy v rámci rozdílu absolutního nepřípustně rozšiřuje pojetí bezprostřední materiální praxe o činnost, která je výslovně odrazového charakteru, o činnost, která nepředstavuje praktický, aktivní zásah do hmotné skutečnosti, ale pouze smyslově bezprostřední odraz některých stránek skutečnosti v našem vědomí. (Přitom je jasné, že takové pozorování je vždy doprovázeno ve větší nebo menší míře pojmovým myšlením; to platí zvláště o vědeckém pozorování.) Domníváme se, že tato empiristická krajnost je důsledkem toho, že autor nedostatečně hluboce promyslel Engelsův příklad Leverrierova výpočtu místa, kde se nalézá nová, do té doby neznámá planeta, a Galleho objevu této planety (Neptunu). Souvisí asi také s tím, že si autor (podobně také několik dalších autorů sdílejících stejné stanovisko) nepoložil otázku, v jakém smyslu požaduje Lenin, aby do pojmu praxe byla zahrnuta také praxe astronomického pozorování. Uvedenou otázkou jsme se již dostatečně obšírně obírali jinde.⁴ Zde považujeme za nutné zdůraznit, že pojetí praxe jako materiálního zásahu do hmotné skutečnosti v žádném případě nedovoluje považovat pouhé pozorování za typ bezprostřední praxe, i když každá skutečná praxe je vždy také doprovázena různými stránkami poznávací činnosti, např. také pozorováním, a to pozorováním buď méně soustředěným, nebo soustředěnějším, až přímo vědeckým.

Obecnou teorií experimentu se obírá M. N. K r i s t o s t u r j a n ve statí *Experiment a jeho význam jako kritéria pravdy*. Také jeho studie zůstává ještě v rovině obecně gnoseologické.

Nejdříve se autor zamýšlí nad otázkou experimentu jako formy praktického osvojování přírody, dále pojednává o experimentu a o pozorování a v poslední kapitole věnuje svou pozornost některým zvláštnostem experimentu.

Autorova snaha dokázat, že specifičnost experimentu záleží především v samé jeho struktuře, nikoliv pouze v jeho výsledku (nikoliv pouze v tom, že materiální rezultat experimentu na rozdíl od výsledku ostatních forem praxe není jeho smyslem, ale že jde na prvním místě o potvrzení nebo vyvrácení pracovní hypotézy), je pozoruhodná a záslužná (str. 76). Ovšem teze, že v experimentu je kromě praktického momentu obsažen i moment teoretický a že experiment je organickou jednotou teoretické práce naší mysli a praktické činnosti (str. 76, 58), tuto specifičnost vystihují pouze v tom případě, jestliže znamenají, že experiment je s poznávací činností spjat výrazněji a bezprostředněji, než kterákoliv jiná forma praxe. (K této specifičnosti ovšem patří také skutečnost, že experiment probíhá skoro vždy ve více nebo méně umělých podmínkách; viz str. 56.) V tomto smyslu skutečně je experiment „zvláštní forma praxe, v níž se svérázným způsobem realizuje činnost naší mysli“ (str. 76). Pokud se ovšem o experimentu uvažuje jako o něčem, co je také specifickou formou poznání (str. 68; zde se experiment zaměňuje s experimentálním poznáním, tj. buď s poznatky experimentálně ověřovanými nebo s poznávací činností, která se tak nebo onak opírá o experimentování), pokud se o něm uvažuje jako o něčem, co je také způsobem poznání (str. 56), nebo jako o něčem, v čem dokonce poznávací stránka vystupuje do po-

předí („na první plan“; str. 59), pak s tím naprosto nelze souhlasit. Takové teze totiž nepřipustně stírají rozdíl mezi praktickou a poznávací činností ve vědách.⁵

Autor si je plně vědom zásadního rozdílu mezi experimentem a pozorováním. Svědčí o tom hned první odstavec jeho studie (str. 55 a celá druhá kapitola). Škoda, že nikde *verbis expressis* neodmítl snahu vydávat pozorování za formu (typ) praxe. V tom je možná také třeba hledat příčinu toho, že za experiment považuje také fotografování (na str. 71 se zmiňuje o tom, že do astronomie „pronikly experimentální metody zkoumání, zvláště spektrální analýza a fotografování“). Při vlastním fotografování spektra podobně jako při kterémkoliv jiném fotografování jde pouze o speciální pozorovací metodu, o jistý druh nazírání. (Ze tomu tak je, vyplývá ostatně z autorových úvah na str. 72.)

Autor dále úspěšně dokázal, že experiment neověřuje pravdivost pouze těch poznatků, jež jsou s experimentem bezprostředně spjaty, ale také těch, které jsou jakýmsi předpokladem příslušných myšlenkových pochodů (str. 75—81). Z toho, jak byl obměňován známý Michelsonův pokus, autor vyvodil závěr, že *podstatné* se poznává skrze analýzu *nepodstatného*, přičemž způsob této analýzy je specifický pro ten který experiment (str. 83). Specifickou formu mají i ostatní logické prostředky použité v experimentálním poznání (on píše „v procesu experimentu“; str. 84).

Možno plně souhlasit s autorovým výkladem obou krajních závěrů, vyvozených z nepochopení toho, že dialektický rozpor mezi teorií a praxí nemůže být najednou vyřešen jediným experimentem (1. přecenění jednotlivého experimentu a přehlížení jeho podmíněnosti, 2. přecenění teoretických předpokladů, které vedly k jeho uspořádání; str. 86—87). Dobře je vyložena též otázka relativnosti a absolutnosti experimentu v jeho funkci kritéria pravdivosti teorií (str. 89).

Autor upozorňuje na některé další u nás méně známé sovětské práce, pojednávající o otázkách obecné teorie experimentu (Sivokoň, Suvorov).⁶

2. Gnoseologická analýza problému v rovině některých přírodních věd

Dalších pět studií sborníku je věnováno rozboru praxe jako kritéria pravdy ve fyzice, v matematice, kosmogonii, chemii a v geologii. Jde v nich tedy o gnoseologický rozbor marxistického pojetí kritéria pravdy v některých přírodních vědách.

Ve sborníku není stať, která by analyzovala otázku kritéria pravdy v rovině aspoň jedné vědy biologické nebo lékařské. Chybí také pohled na analyzovanou problematiku z hlediska některé vědy technické. Specifičnost praxe v uvedené funkci ve vědách technických by přinesla doklady o těsné souvislosti experimentální formy praxe s formou společenskévýrobní, zvláště s výrobou prototypovou, zkušební sériovou apod. Současně by mohla z gnoseologického hlediska přispět k hlubšímu pojmání vědy jako výrobní síly. Někdy se totiž setkáváme s tak širokým pojetím vědy jako výrobní síly, že je to v naprostém rozporu jednak s materialistickým pojetím společnosti, jednak s materialistickým řešením obou stránek základní filosofické otázky. Případné nové vydání sborníku by mělo počítat s rozšířením o studie, které by uvedené mezery zaplnily.

Studii *Praxe jako kritérium pravdy ve fyzice* napsali A. K. K i k o i n a M. N. R u t k e v i č. V prvních dvou kapitolách se obírají dvěma charakteristickými rysy současné fyziky, totiž hojným používáním matematického aparátu a bouřlivým rozvojem experimentu, a pak také idealistickými důsledky jednostranného zveličování obou těchto rysů. Dále se autoři věnují vztahu absolutního a relativního momentu v praxi jako ověřovatele pravdivosti fyzikálních teorií a poznatků. Konečně se obírají otázkou nepřímé prověrky obecných fyzikálních teorií využitím souvislosti mezi fyzikou a filosofií.

Pozoruhodné je — na str. 103 — upozornění, že je třeba rozlišovat dva typy experimentu: 1. experiment pouze potvrzující nebo vyvracející teorii, pracovní hypotézu, na jejímž základě byl uspořádán, 2. experiment, který sice plní také úlohu experimentu uvedenou sub 1, především však plní funkci náhodného objevitele nových pravd (obyčejně jde o experiment, který vede k neočekávaným výsledkům; tak tomu bylo při objevu Roentgenových paprsků, radioaktivity apod.).

Na více místech se projevují důsledky mechanického spojování absolutního charakteru praxe jako kritéria pravdy s absolutností pravdy a důsledky spojování relativního charakteru praxe v téže funkci s relativností pravdy (viz výše). Je jistě správné, že se absolutnost, absolutní charakter praxe jako kritéria pojímá jako její schopnost „dokázat“ velmi přesvědčivě (absolutně) tu nebo onu pravdu (str. 104—108); proč však tou „dokazovanou“ pravdou rozumějí autoři vždy jen pravdu absolutní? Ze dvou uváděných příčin, v důsledku jejichž působení narůstá relativní moment v praxi jako v kritériu pravdivosti fyzikálních poznatků (str. 108—116), je pozoruhodná a nesporná pouze druhá; čím je teorie obecnější (fyzika směřuje k vytváření stále obecnějších teorií), tím je její experimentální ověřování obtížnější. Úspěšně se experimentálně ověřují pouze některé její dílčí teze. V souvislosti s tím nabývá zvláštního významu otázka zprostředkované, nepřímé prověrky těchto velmi obecných teorií praxí prostřednictvím vědecké filosofie (str. 119).

G. I. R u z a v i n zařadil do sborníku studii *Specifičnost praxe jako kritéria pravdy v matematice*. Na začátku se obírá specifikem předmětu matematiky a její metody (1. kap.), dále pak zvláštnostmi uplatňování praxe jako kritéria pravdy v matematice (2. kap.). V poslední kapitole kritizuje idealistické názory na kritérium pravdy v matematice.

I pro neodborníky je srozumitelný autorův výklad vývoje pojmu čísla, pojmu funkce, axiomatické metody a deduktivního charakteru matematiky (str. 124 až 126). Důležité je jeho zjištění, že v teoriích a vědních disciplínách, jejichž stavba má deduktivní charakter, se otázka o pravdivosti jejich propozic (jejich tvrzení, jejich poznatků apod.) redukuje koneckonců na otázku pravdivosti jejich axiomů a logických způsobů usuzování, používaných při dokazování; velmi dobrá je autorova kritika aprioristických, indukcionalistických a konvencionalistických názorů na původ a charakter axiomů (str. 128—133). Zjištění, že prověrka pravdivosti matematických teorií se uskutečňuje prostřednictvím přírodních a technických věd (str. 138), je nesporné a hluboce pravdivé.

Autor dále píše o tom (str. 140—142), že pravdivost systému teorémů vyvozených z určitých axiomů, třeba Lobačevského neeuclidovské geometrie, se dokazuje modelem opírajícím se o jiný systém, třeba o jinou geometrii, nebo se dokazuje aritmeticky apod. Mělo by se snad uvést, že „se dokazuje“, protože bezprostředním kritériem pravdivosti aspoň některých poznatků neeuclidovských

geometrii je dnes už experiment a zprostředkovaně se tato jejich pravdivost ověřuje astronomickým pozorováním. O *modelu* uvádí, že ve své podstatě představuje jistou interpretaci systému axiomů (str. 141).

Svou stručností a výstižností nemůže nezaujmout výklad obou Gödelových vět (teorémů). Vykládá je jako důkaz nesprávnosti Hilbertova pokusu zdůvodnit čistě logickou cestou nerozpornost celé matematiky. Vedle kritiky názorů některých filosofujících matematiků (v kap. 3a) zaujme zvláště důkaz nedostatečnosti kritéria nerozpornosti, který autor podal tím, že rozebral jeden příklad.

Sporné je, zda autor provedl dostatečně filosofické zevšeobecnění svých závěrů. Mezi řádky se všude čte, že praxe vystupuje v matematice ve funkci kritéria pravdivosti poznatků především ve své racionální (logické) zprostředkované formě, nikde se to však výslovně neuvádí. Sporné je také rozdělení poslední kapitoly studie do dvou podkapitol. Vždyť subjektivně idealistickou koncepci kritéria pravdy v matematice (podkap. 3b) představuje také koncepcí nerozpornosti jako jediného takového kritéria (podkap. 3a). Naproti tomu některé koncepcí, kritizované v podkapitole o subjektivně idealistických kritériích, mají spíše charakter objektivně idealistický (intuicionismus; např. Weil, str. 153).

Rozhodně není v souladu s naší teorií pravdy to, že autor nejen při interpretaci kritizovaných názorů (v tomto případě je to v pořádku), ale také při výkladu svých názorů píše o logických kritériích (str. 127). Kdyby šlo o logická kritéria správnosti a autor by je za taková označil, nikdo by nic nemohl proti tomu namítat. Neuvádí-li však blíže, o logické kritérium čeho jde, měl by aspoň — vzhledem k tomu, že čtenář z celého charakteru kontextu právem usuzuje, že jde o kritérium pravdy — slovo „kritérium“ psát v uvedeném obratu s uvozovkami.

Praxe jako kritérium pravdy v kosmogonii je název další stati sborníku, kterou napsal P. A. Feděnk o.

Hned v úvodu autor konstatuje obecně to, co pak představuje základní obsah celé práce, že totiž ve všech astronomických vědách, včetně kosmogonie bezprostřední kritérium pravdy představují astronomická pozorování a v důsledku vypouštění různých umělých kosmických těles zčásti dnes již také kosmický experiment (str. 155).

Zatímco lze v podstatě souhlasit s úvahami o úloze experimentu při prověrcí pravdivosti kosmogonických hypotéz (str. 156—157), nelze vůbec akceptovat tezi o astronomickém pozorování jako o bezprostředním kritériu pravdy v astronomických vědách, a tedy také ne v kosmogonii. Astronomická pozorování autor zjevně zařazuje do pojmu praxe v tom smyslu, který jsme již kritizovali. (Srovnej také str. 156—162, 167, 172, 177, 180.) Je to tím podivnější, že na jednom místě — na str. 160 — zdůrazňuje, že astronomická pozorování zůstávají nazíráním přírody (přes svou jistou aktivnost; autor se totiž zcela neodůvodněně domnívá, že tato aktivnost záleží v tom, že při astronomických pozorováních mezi smyslové orgány a pozorovaná nebeská tělesa vkládáme stále složitější přístroje). Čili za praxi, která je jediným kritériem pravdy, se zde vydává smyslové nazírání pomocí přístrojů. Takový ústupek je faktickým přechodem na pozici empiristických filosofii, považujících za kritérium pravdivosti smyslová data, počítky apod. Tak nikdy Lenin kritérium pravdy nechápal. Astronomické pozorování je třeba zařadit do pojmu praxe ve smyslu její empirické zprostředkované formy, a nikoliv jako jeden z typů bezprostřední praxe.

V práci jsou také pozoruhodné postřehy, např. o komparativně historické metodě v kosmogonii, již se používá také v biologii a geologii (str. 160—161), o zpro-

středkovánosti formy výrobní a experimentální praxe v její funkci kritéria pravdivosti kosmogonických hypotéz (str. 168), kritika všech kosmogonických hypotéz kromě Fesenkovovy, kterou autor zjevně sdílí, kritika idealistického zneužívání zjištění o rozšiřující se naší části vesmíru, kritika hypotézy o vzniku všech hvězd najednou i s ní spjaté tzv. teorie akkrecie, tj. teorie pohlcování okolních látek takto vzniklými hvězdami aj. (str. 161—180).

J. A. Ž d a n o v, autor další studie s titulem *Praxe jako kritérium pravdy v chemii*, pojednává ve dvou kapitolách o praxi jako kritériu pravdivosti (on píše nepřesně „správnosti“) názorů (vzgjadov) v chemii, jednak o relativním charakteru tohoto kritéria.

Rozlišuje dva druhy experimentů v chemii (str. 184): 1. experimenty, které produkují předpokládaný výsledek (v experimentátorově hlavě existují výsledky takových pokusů předem, ovšem v ideální podobě), 2. experimenty konané za účelem splnění jistého úkolu, aniž přitom experimentátor zná předem přesný výsledek (např. známý experiment amerického chemika Millera ukázal, které organické látky vznikají v jistém prostředí v důsledku působení elektrického výboje).

Velmi pěkný je autorův přehled základních typů analytických metod (elementární a funkční analýza, studium fyzikálních vlastností, na jejichž základě lze uvažovat o struktuře studovaných molekul, částečná destrukce složitých molekul), jakož i přehled základních metod syntetických (redukce neznámé sloučeniny na známou, syntéza nové sloučeniny ze známé výchozí látky, resyntéza výchozí látky z produktů její částečné analýzy, vstřícná syntéza a úplná syntéza). Doplnkovou metodu vytváření analogického modelu a současně i jednotu analýzy a syntézy v chemii demonstroval na zkoumání biotinu (str. 185—193; autor volí všechny své příklady z organické chemie).

Z problematiky výkladu o prověrce obecných chemických teorií si zaslouží pozornost zmínka o ověřování pravdivosti Butlerovy teorie chemické struktury (str. 194—198) a výklad o tom, jak praxe vyvrátila některé chemické teorie, které vycházely z nepravdivých filosofických pozic (str. 198—204).

Autor analyzoval šest různých stránek relativnosti ve funkci kritéria pravdy v chemii (str. 210—213). Ve skutečnosti u tří z nich (1. nepřesnost metod, 2. nesprávné zhodnocení výsledků experimentu, 3. nepřipustná extrapolace) jde o rysy relativnosti v poznávací činnosti, nikoliv o stránky relativnosti praxe. Pouze zbývající tři jsou skutečnými stránkami relativnosti praxe ve funkci kritéria pravdy: 1. k ověření pravdivosti poznatků nestačí prověrka jedním experimentem, ale je nutná prověrka praxí pojmávanou jako proces; 2. experiment někdy potvrdí i nesprávnou či neúplnou teorii, zvláště v tom případě, je-li bezděčně splněna nutná, avšak v teorii neformulovaná podmínka (autor uvádí velmi pěkný příklad s léčbou nemoci cukrové třtiny na Havajských ostrovech; praxe potvrzovala teorii o nedostatku fosforu jako příčině nemoci, skutečnost však byla složitější); 3. nežádoucí artefakty, které se vyskytnou v průběhu experimentu (např. ztemnění fotografické desky, i když nejde o radioaktivnost tkáně nebo orgánu, pouze v důsledku chemického působení organických látek a produktu jejich oksyločení na fotografickou emulzi; je ovšem problém, zda v tomto případě, který uvádí autor, nejde o nedostatek speciální pozorovací metody, a nikoliv o nežádoucí artefakt experimentu).

Autor velmi dobře chápe (dokázal to celou svou statí), co představuje v chemii kritérium pravdy. V rozporu s celým duchem své statí však na začátku (str. 181)

tvrdí, že pro chemika je praxí, zjevně ve smyslu typu bezprostřední praxe, mimo jiné také praxe laboratorního pozorování. (Přitom slovo praxe nedal do uvozovek. Kdyby tak učinil, bylo by to totiž možno chápat v širokém, výše zmíněném smyslu; píše-li však jedním dechem o „praxi laboratorního pozorování a experimentu v oblasti chemie“, je to zbytečná chyba.)

Autory další studie „nadepsané *Praxe jako kritérium pravdy v geologii*, jsou V. I. Nosál a P. P. Čupín.

Racionální jádro celé stati je obsaženo v těchto větách: „Úloha experimentu jako kritéria pravdy v geologii se zvětšuje úměrně s rozvojem techniky a vědy a projevuje se v různých formách. Je to především zprostředkovaná prověrka cestou geologických pozorování s využitím experimentálních metod jiných věd a konečně vlastní geologický experiment. Ve zprostředkované formě se kritérium praxe v geologii uplatňuje v podobě využívání nejen faktických poznatků z věd, ale také základních filosofických tezí“ (str. 233).

Ve srovnání s tím jsou úplně nepřesvědčivé pokusy vydávat „vědecké pozorování“ za praxi v jejich funkci ověřovatelky pravdy (za praxi ve smyslu bezprostřední praxe; srovnej str. 217—219, 224). Jsou o to nepřesvědčivější, oč jasněji si autor sám uvědomuje, že tomu tak není (srovnej str. 226—227). Přitom je nesporné, že nejčastěji se ověřuje v geologických vědách pravdivost poznatků empirickou zprostředkovanou formou praxe, formou, v níž vědecké pozorování představuje zprostředkující faktor mezi bezprostřední praxí a ověřovaným poznatkem.

Ve stati jsou stručně a výstižně vyloženy některé speciální otázky, např. Lyelův princip aktualismu (str. 224—225). Jsou zde také zajímavé poznámky o tzv. aktualistické a historicko-srovnávací metodě v geologii (str. 225).

Výklad o relativním charakteru praxe jako kritéria pravdy na materiálu z geologie je nepřesvědčivý. Směšují se zde např. relativní momenty Gubkinovy teorie s relativním charakterem praxe jako kritéria pravdy. Teze, že „pravdivost teoretických výpovědí v geologii stejně jako v kterékoli jiné vědě spočívá v těch hranicích, v nichž už byly prakticky potvrzeny“ (str. 239—240), je jenom částečně pravdivá. Do jisté míry se v ní odráží už kritizované mechanické směšování otázky absolutnosti a relativnosti pravdy s otázkou absolutního a relativního charakteru praxe ve funkci kritéria pravdy.

3. Gnoseologický rozbor praxe jako kritéria pravdy v rovině některých společenských věd

Další čtyři studie zařazené do sborníku zkoumají otázku praxe ve funkci kritéria pravdy v historických vědách, ekonomii, logice a otázku kritéria pravdivosti filosofických teorií. Z tohoto přehledu je vidět, že ve sborníku nejsou práce o praxi jako pravdivostním kritériu v mnohých dalších společenských vědách, jako jsou vědy linguistické, literární historie, dějiny umění, etnografie aj.

Je nesporné, že nejvýznamnějším centrem poznávání společenské skutečnosti jsou v našem století revoluční marxistické strany, které pouze na základě vědeckého poznání společenské situace, tendencí a zákonitostí společenského vývoje mohou uskutečňovat úspěšnou politiku boje za vítězství socialistické revoluce, politiku výstavby socialismu a postupného přechodu ke komunismu. Otázka praxe ve funkci kritéria pravdivosti této poznávací činnosti leninských stran představuje také závažný problém, jehož řešení v recenzovaném sborníku chybí. Obzvláště otázka realizace stranických usnesení, zejména schválených programů, plánů, čin-

nosti apod. jako prověrky jejich pravdivosti by si zasloužila v případném novém vydání recenzovaného sborníku speciální studie a důkladného rozboru.⁷

Stat *O zvláštnostech při uplatňování (O specifike primenenia) praxe jako kritéria pravdy v historických vědách* napsal L. N. K o g a n.

Autor začíná své zkoumání rozbořem otázky předmětu historie. Vypočítává tyto tři druhy historických poznatků a současně také objektů historického zkoumání: 1. poznatky o historických faktech, 2. dílčí závěry, vyvozované na základě poznatků o jednotlivých souvislostech historických faktů, 3. obecně teoretické koncepce a vědecké zákony společenského vývoje, odrážející objektivní zákonitosti a jednotlivé objektivně působící zákony tohoto vývoje. Dále stručně analyzuje také dialektiku těchto tří typů poznatků a objektů. O tom všem uvažuje z hlediska praxe jako kritéria pravdy. Konkrétně rozebírá otázku prověrky poznatků o zákonitostech historického vývoje samým průběhem společenského vývoje a praxí materiální výroby i současného třídního boje. Dále se soustřeďuje na otázku ověřování pravdivosti poznatků o faktech a zákonitostech historického vývoje praxí společenského života národů, které se z různých důvodů opozdily ve svém vývoji a nalézají se na těch vývojových stupních, které už byly absolvovány národy, jejichž historie se zkoumá. Konečně se obírá otázkou pravdivosti historických poznatků „praxí“ historického bádání.

Je autorovým kladem, že pod p r a x í historického zkoumání rozumí materiální činnost historika a ne jeho teoretické zkoumání (str. 258, pozn. pod čarou). Je si přitom ovšem vědom, že *forma praxe ve funkcí kritéria pravdivosti historických poznatků* je prakticky vždycky zprostředkovaná, že se uskutečňuje prostřednictvím vědeckého zkoumání, cestou rozborů faktů, událostí, památek, dokumentů apod. Vědecké pozorování pojímá jako jednu stránku tohoto empirického faktoru, zprostředkujícího v procesu prověrky historických poznatků mezi bezprostřední praxí a ověřovanými poznatky (str. 270—271). Pozoruhodné jsou jeho stručné poznámky o experimentu v pomocných vědách historických (276) i jeho konfrontace marxisticko-leninského pojmání historického faktu s pojetím novokantovců, pozitivistů a reformistů (str. 243—249). Nesporné je zjištění, že historie je skutečnou vědou jen tenkrát, když používá historického materialismu jako své obecné metody (str. 242).

Vzhledem k diskusi na XXII. sjezdu KSSS by měl autor zvážit, je-li zcela spravedlivý ve své kritice M. N. Pokrovského (str. 263). Dnes máme plné právo pochybovat o objektivnosti usnesení ÚV VKS(b) z roku 1938 ve věci kritiky školy tohoto historika.

V. M. G o t t l o b e r je autorem další studie nadepsané *Praxe jako kritérium pravdy v ekonomických vědách*.

Zmiňuje se nejdříve o zvláštnostech ekonomických zákonů a pak charakterizuje obecně praxi jako kritérium pravdy ve společenských vědách. Jde zde především o společenskou výrobu a o praxi třídního boje, o praxi přeměny společenských vztahů, podmíněnou stupněm aktivity pracujících, jejich uvědomělostí, kulturně technickou úrovní apod. Autor dokázal, že praxi jako kritérium pravdivosti ekonomické teorie je třeba pojímat v její celistvosti a historickém vývoji, a to z těchto tří aspektů: a) jako jednotu přítomnosti, současnosti a budoucnosti, b) jako souhrn zkušeností všech zemí, c) jako proces, v němž se nutnost projevuje nahodilostmi (str. 285—290).

Z dalšího výkladu (str. 290) vyplývá, že autorovi není jasný ani charakter pozorování, ani význam pozorovacích metod v ekonomii. Píše sice o chronometráži pracovní doby, o dotazníkových akcích apod., ovšem tyto jeho stručné zmínky zůstávají daleko za jinými pracemi o těchto otázkách, v nichž se vědecké pozorování pojímá důsledně marxisticky, tedy ne jako typ bezprostřední praxe, ale jako součást pozorovacích metod, používaných při vědeckém poznávání ekonomické skutečnosti.⁸

Autor se dále stručně zmiňuje o používání statistických údajů v ekonomických vědách, o jejich zevšeobecnování a analýze (str. 290—292). Velmi přesvědčivě dokazuje význam speciálně organizovaných hospodářských experimentů, čímž jednoznačně vyvrací pochybnosti o možnosti experimentu ve společnosti (str. 294—295).

V závěru autor uvádí příklady dílčích ekonomických teorií a hospodářských opatření, jejichž pravdivost buď vyvrátila či vyvrací nebo už potvrdila praxe společenské výroby a třídního boje.

Další studie I. B. N o v i k a, nadepsaná *Praxe jako kritérium pravdivosti filosofických teorií*, má tyto kapitoly: 1. Historický náčrt, 2. Dialektickomaterialistické řešení problému pravdivosti filosofických teorií, 3. Filosofie a materiální výroba, 4. Filosofie a věda, 5. Filosofie a společenský boj.

Pozoruhodný a plně oprávněný je autorův požadavek pojímat praxi jako kritérium pravdivosti filosofických teorií co nejvšeobecněji, ve všech jejich formách a v celém jejím historickém průběhu. Souvisí to s tím, že pojetí praxe v uvedené funkci musí být tím obecnější, čím obecnější je prověřovaná teorie.

Chvályhodný je také pokus zdůvodnit oprávněnost filosofických výpovědí o nekonečném. Uvedené čtyři důvody (str. 319) vyznívají však bohužel většinou málo přesvědčivě. Je třeba kladně hodnotit, že vědu považuje za zprostředkujícího činitele při provádění zprostředkované prověrky filosofických poznatků. Mělo to však být aspoň obecně konstatováno už v kapitole třetí (nikoliv teprve a pouze v kapitole čtvrté).

Hned v úvodní poznámce autor formuluje své pojetí předmětu vědecké filosofie. Uvádí, že filosofie zkoumá svět jako celek pod zorným úhlem nejjobecnějších zákonů skutečnosti a problémy vztahu objektu k subjektu. Odhlédneme-li od sporné formulace „svět jako celek“ (mir v celom; vzbuzuje předem dojem nejen uzavřenosti, ale také konečnosti světa), zůstává závažným problémem otázka, zda je možná taková marxistická filosofie, která by se pohybovala jenom v rovině všeobecného a nejjobecnějšího. Mám za to, že k samé podstatě naší filosofie patří, že zkoumá *obecné* jenom ve vztahu ke *zvláštnímu*, k *jednotlivému*, a to vždy k tomu zvláštnímu a jednotlivému, které vývoj společnosti a vědy posunuje do středu její pozornosti.

Jeden z redaktorů sborníku. L. M. Archangelskij, uveřejnil v knize studii *Praxe jako kritérium pravdy v logice*.

Zkoumá nejdříve otázku místa a úlohy formálně logického myšlení v procesu poznání a pak genetickou souvislost formálně logických zákonů a forem s praxí. Poslední kapitolu věnuje otázce hranic a podmínek použitelnosti logické správnosti při ověřování pravdivosti poznatků.

Jde vesměs o problémy filosoficky velmi aktuální, zvláště v souvislosti s bojem za prosazení všeobecného přesvědčení, že materialisticko-dialektická logika je nanejvýš žádoucí a potřebnou filosofickou disciplínou. Autorovy úvahy jsou totiž nejen gnoseologickým, ale současně také do jisté míry dialektikologickým po-

jednáním o otázkách formální logiky. Autor uvádí mezi principy dialektické logiky vedle postupu od abstraktního ke konkrétnímu a jednoty logického a historického také všestrannost a historismus při definování pojmů (str. 357).

Autor pozoruhodně, i když poněkud zjednodušujícím způsobem, řeší otázku slučitelnosti vzájemně se vylučujících tezí (tato slučitelnost je přípustná, potvrzuje-li ji praxe; str. 345). Dochází k správnému závěru, že historický proces vytváření logických forem a zákonů na základě společenské praxe je současně praktickým (ve smyslu: praxí ověřeným) potvrzením jejich pravdivosti (str. 354). V posledním odstavci druhé kapitoly formuloval hluboce pravdivou myšlenku: „Logické způsoby prověrky správnosti myšlení (myslí) jsou koneckonců zprostředkované metody prověrky myšlení praxí“ (str. 357—358).

Ze stručného historického přehledu pokusů řešit otázku hranic a podmínek použitelnosti logické správnosti při ověřování pravdivosti poznatků (Aristoteles, Descartes, Kant, neopozitivismus, pragmatismus aj.) zaujme skutečnost, že Dewey ve své *Logice* šel tak daleko ve svém subjektivně idealistickém alogismu, že upírá pravdivost (nepravdivost) dokonce i soudům. (Autor toto zjištění dokládá zcela hodnověrným citátem; str. 361.) Také autorův postřeh, že logická správnost bývá někdy spjata s praxí bezprostředně, většinou však pouze nepřímou (str. 363), si zaslouží, aby byl zaznamenán, poněvadž z druhé strany objasňuje, proč je právě logická správnost nejčastějším zprostředkujícím faktorem mezi prověrkou poznatků bezprostřední praxí a prověrkou takových poznatků, u nichž se zatím můžeme nebo musíme spokojit s racionální zprostředkovanou formou praxe jako kritéria pravdy.

4. Kritika některých soudobých koncepcí kritéria pravdy

Do posuzovaného sborníku jsou zařazeny také čtyři studie věnované kritice soudobých buržoazně filosofických názorů na otázku kritéria pravdy, jak se s nimi setkáváme v pragmatismu, neopozitivismu, fenomenologii a v neotomismu. Ve sborníku o praxi jako kritériu pravdy ve vědách je taková kritika na místě jen v tom případě, jestliže přispívá nepřímou k rozvinutí našeho pojetí otázky. (Tím nemá být řečeno, že v jiných souvislostech by se buržoazní filosofie nemohla kritizovat, nerozvíjí-li se tím současně naše filosofie; zde to však narušuje celkový charakter sborníku daný jeho názvem.)

A je třeba konstatovat, že žádná ze studií v celém svém rozsahu takový požadavek nespĺňuje. Dá se to říci pouze o některých odstavcích těchto studií, zvláště o několika odstavcích z kritického rozboru pojetí pravdy a jejího kritéria ve fenomenologii a částečně též o několika místech z kritiky neotomistické kriteologie.

Stať L. N. Mitrochina s titulem *Kritérium pravdy v pragmatistické filosofii* nepřináší v prvních třech kapitolách nic nového. Jde většinou, o mnohmluvný výklad známých a samozřejmých poznatků. Také čtvrtou kapitolu, nadepsanou „Pragmatistické kritérium praxe (vlastně by zde mělo stát ‚praxe‘) a konkrétní vědy“, by bylo možno napsat objevněji, než se to podařilo autorovi. Autor zde totiž některé zajímavé myšlenky pouze naznačil a nevyužil jich k řešení závažných problémů (např. kritiky pragmatistického noetického relativismu

k prohloubení našeho pojetí podstaty a charakteru vztahu mezi absolutním a relativním v pravdě).

Atoři další studie V. M. Boguslavskij a I. S. Borisova, nadepsané *Problém pravdy a jejího kritéria v neopozitivismu*, kteří si vytkli úkol pojednat o svém problému, odhlízejíce nejen od názorových rozporů uvnitř neopozitivismu, ale také od různých vývojových etap, jimiž tento buržoazně filosofický směr prošel (str. 393, pozn. pod čarou), si příliš zúžili a jednostranně zaměřili svůj předmět zkoumání. Nepřihlíží-li se vůbec k vývoji kteréhokoli filosofického směru a k rozdílům mezi názory různých jeho představitelů, vede to nutně k nepřipustnému zjednodušování. Tak velký stupeň ahistorismu je v marxistické kritice jen stěží únosný. Autorům např. téměř úplně uniklo, že dnes je třeba především polemizovat s názory nejnovější odrůdy neopozitivismu — filosofie sémantické.

Jednotlivé kapitoly studie mají tyto nadpisy: 1. Neopozitivismus o podstatě pravdivosti výpovědi, 2. Neopozitivistické kritérium pravdy a objektivní realita, 3. Neřešitelný rozpor neopozitivistické koncepce pravdy. Za neřešitelný rozpor autoři považují práve rozpor mezi neopozitivistickými empirickými a logickými kritérii (mezi smyslovými daty, smyslově daným, skutečností, pojímanou jako zážitky a vůbec mezi smyslovou zkušeností na jedné straně a mezi koherencí myšlenek, souhlasem výpovědi s jinými větami, se strukturou a systémem výpovědi v různých teoriích, vědách apod. na straně druhé).

Předposlední stať *Pravda a kritérium pravdy ve fenomenologii* napsal G. D. Sulženko.

Autor vložil sice stručně, ale dobře gnoseologické kořeny této filosofie, její vztah k přírodním vědám a vůbec k životu a tzv. fenomenologickou redukcí (Einklammerung; str. 422—426). Zajímavý je výklad jakési varianty teorie dvojí pravdy u Husserla (str. 426) i další vývoj Husserlových názorů na pravdu a její kritérium, za něž tento zakladatel fenomenologie považuje zřejmost, očividnost, doplňovanou vírou. Jeho koncepce tedy vykazuje silnou tendenci k iracionalismu (str. 430—432; viz také citaci Husserlova creda na str. 435). Zajímavá je také zmínka o tom, jak se původní Husserlova koncepce čistého vědomí transformovala v koncepci „světa života“ (Lebenswelt; str. 429).

Autor dobře vložil a podrobil přesvědčivé kritice fenomenologickou ideu „intencionálnosti“ (jakousi obdobu principiální koordinace) i ideu „perspektivnosti věcí“ (prý je jenom vlastností samých věcí, že jsou vnímány z jednotlivých stránek, profilů, perspektiv; tento omyl vyplývá ze subjektivně idealistického řešení vztahu mezi objektem a subjektem — srovnej str. 433—434).

Svěží polemikou s názory Merleau-Ponty(ho), který svou fenomenologickou filosofii vydává za „západní marxismus“ a který deformuje marxistické pojetí praxe, autor svou studii uzavírá. Studii by prospělo, kdyby si autor všiml také německé odnože existencialistické filosofie (Heidegger, Jaspers). Oba psali hojně o teorii pravdy. Jaspers vydal po válce dokonce více než tisícistránkový spis *Von der Wahrheit*.⁹

Nesporným kladem této studie je vývojový, historický, i když ne jednostranně historický přístup ke kritice názorů-fenomenologů.

B. E. B y c h o v k i j je autorem poslední práce zařazené do sborníku. Předmětem jejího rozboru je *Neotomistická kritériologie*.

Autor začíná svou zajímavou stať výkladem neotomistického řešení otázky objektu a subjektu. V souladu s idealisticko-dualistickým charakterem své filosofie zahrnují neotomisté do pojmu hmoty — jako do pojmu odrážejícího

sekundární substanci — pouze smysly nazíratelné stránky a jednotliviny hmotné skutečnosti, kdežto obecné vztahy a souvislosti považují za něco duchovního. Sekundární substanci ovšem pokládají za výsledek působení substance primární, substance duchovního charakteru — boha. Podobně idealisticky jako objekt chápou i subjekt. Jde zde jednak o smyslové tělo, jednak o intelekt duchové podstaty; duchovní je však i v subjektu určující, základní. Z tohoto rozboru vyplývá, jak je důležité v dialektickém materialismu — v zájmu diferenciaci našeho pojetí hmoty od podobných idealistických koncepcí — nejen trvat na materiálním charakteru vztahů a souvislostí, ale přímo je subsumovat pod pojem hmoty, i když je pochopitelně nikdy nebudeme nazývat hmotou. Nebudeme tak činit nejen s ohledem na empiricko-materialistickou tradici, ale hlavně proto, že samy o sobě nikdy neexistují, a proto nemohou být hmotnou substancí, i když jsou substancionálně materiálního charakteru.

Věcný informativní ráz má druhá kapitola, v níž se vykládá neotomistické pojetí poznatelnosti, hranic poznání a zdrojů omylu (v počítcích, v rozumu) a také kapitola třetí, v níž se pojednává o věrohodnosti a očividnosti jako o neotomistických kritériích pravdy.

Velmi zajímavé jsou další dvě kapitoly. Autor v nich nejdříve vyložil názory kardinála Merciera (jde u něho v podstatě o kombinaci běžných neotomistických kritérií se záměnou gnoseologického kritéria pravdy za formálně logické kritérium správnosti; Mercier je autorem výrazu „kriteriologie“).¹⁰ Nato autor přehledně objasnil nejen koncepci Gilsonovu (Gilson je neotomistický stoupenec sensualistické verze intuitivního dogmatismu a za kritérium pravdy považuje především zření, počítky), ale také jeho polemiku s názory Mercierovými.

Připojená stručná marxistická kritika obou neotomistických koncepcí vyznívá zcela přesvědčivě. Pouze poslední dvě slova posledních dvou tezí studie budí dojem vymyšleného kontrastu: „Síla a bezmocnost rozumu se měří jeho souhlasem s církevními dogmaty. Takové je skutečné kritérium pravdy v této filosofii, která se vydává za . . . odpůrce fideismu“ (str. 462). Autor nikde nedokázal, že někdo (někteří neotomista) někdy vydával neotomistické filosofy za odpůrce fideismu.

Posuzovaný sborník splňuje v podstatě dobře svůj úkol. Celkem ve čtyřech základních rovinách — v nejobecnější, přírodovědné, společenskovedné a v rovině kritické (v té poslední relativně nejméně výrazně) — přispěl ke gnoseologickému rozboru závažné otázky teorie pravdy — otázky ověřitelnosti pravdy praxí.

Nedostatkem sborníku je, že několik autorů zastává neudržitelný, v marxismu nehájitelný názor, že pozorování představuje formu praxe, a to ve smyslu typ v bezprostřední praxe.¹¹ Tím se někteří autoři sborníku nebezpečně přiblížili k empiristickým koncepcím kritéria pravdy.

Ve sborníku je velké množství svěžích postřehů a zcela původních pohledů na různé stránky zkoumané otázky. Domníváme se, že buď už toto vydání nebo zcela určitě případné další doplněné a upravené vydání by mělo být přeloženo do češtiny.

POZNÁMKY

¹ Nepřesvědčivá je naproti tomu v tomtéž odstavci kritika stanoviska A. Markoviče, protože uvedená teze — ostatně nedoložená pramenem — o tom, že kritériem *přesnosti* (to je jen poněkud jiný výraz pro *správnost*) je koherentnost myšlení, je pravdivá. Silnými slovy ještě nikdo nic nedokázal. V tomto případě neopak byla oslabena přesvědčivost velmi žádoucí kritiky filosofického revizionismu.

² Podrobnější výklad otázky praxe jako jediného kritéria pravdy viz u L. Tošenovského, *Přispěvky k základním otázkám teorie pravdy*, SPN, edice Spisů FF UJEP, 1962, str. 93—96.

³ Dialektika uvedených složitých souvislostí se vysvětluje blíže tamtéž, str. 91—92.

⁴ Srovnej tamtéž, str. 78—80.

⁵ Podrobněji o této otázce viz tamtéž, str. 107—108.

⁶ Seznam literatury o problematice experimentu uvedený ve Filosofickém časopise ČSAV, roč. 1962, č. 2, str. 238 (v 8. pozn. pod čarou) je možno rozšířit o tyto další dvě sovětské studie:

P. E. Sivokoň, O proischoždenii i značenii jestestvennonaučnogo eksperimenta, Vestnik Moskovskogo universiteta, serija ekonomiki, filosofii, prava, No 4, 1957 g.,

S. Suvorov. O roli eksperimenta i teorii v poznanii, Uspechy fizičeskich nauk, tom LXVI, vypusk 3, 1958 g.

⁷ U nás se v poslední době věnuje uvedeným otázkám pozornost např. v těchto pracích: Vl. Mlíkovský, K metodě tvorby a realizace stranických usnesení, Nová mysl, roč. 1960, č. 5.

F. Hájek — V. Mlíkovský, Marxistická věda a stranická práce, Nová mysl, roč. 1962, č. 3.

⁸ Srovnej zvláště studii Antona Klasy, Základne pozorovacie metódy a ich použitie v ekonomických vedách, sborník Otázky dialektiky poznania, SAV, 1961, str. 358—374 a její zhodnocení ve Filosofickém časopise ČSAV, roč. 1962, č. 2, str. 244.

⁹ Karl Jaspers, Von der Wahrheit (Philosophische Logik, Erster Band), R. Piper & Co Verlag, München (1947), stran 1103. Jeden z podtitulků 3. kap. II. části zní „Erkennen ist Praxis“. V této kapitole se uvádí mimo jiné také, že „alles Erkennen habe sein Maß an der Praxis“. Jenže tamtéž uvedený přehled druhů praxe (1. arbeitendes Denken, 2. einrichtendes Denken, 3. handelndes Denken, 4. wissenschaftliches Denken) ukazuje, že autor vůbec nemá na mysli materiální praxi (srovnej str. 311—342 a d.). Hlavně na základě rozboru této Jaspersovy práce, ale i jiných prací napsal G. Mende svou studii „Karl Jaspers' und seine imperialistische Methodologie des Wahnsinns“. Studien über die Existenzphilosophie, Dietz Verlag, Berlin 1956, S. 182—194.

¹⁰ O kardinálu Mercierovi, jeho teorii pravdy, zvláště ve vztahu pravdy k svobodě viz ve stati Louis de Raeymaecker, Truth and Freedom According to Cardinal Mercier, sborník Truth and Freedom, Duquesne University, Pittsburgh, Editions E. Nauwealerts, Louvain 1954, p. 7—26. V tomtéž sborníku analyzuje Jean Ladrière v duchu Mercierovy kriteriologie mimo jiné také otázku evidence, zvláště ve vztahu k fyzikálním vědám (p. 94—97).

¹¹ J. G. Gajdukov ve stati K voprosu o specifičike projavlenija praktiki v različnyh naukach ze sborníku Voprosy teorii poznania i logiki, izd. AN SSSR, Moskva 1960, str. 195—224, analyzuje stručně otázku specifičnosti projevu celého komplexu funkcí praxe v různých vědách, hlavně ve vědách přírodních. Nevěnuje se tedy pouze rozboru otázky praxe ve funkci kritéria pravdivosti vědeckých poznatků jako recenzovaný sborník. Autor důsledně vychází z rozdílu mezi formami bezprostřední praxe a mezi formami vědeckého poznání či formami praxe vědeckého zkoumání, k nimž právem počítá i pozorování. Autor nikde výslovně neuvádí, že vědecké pozorování je jednou z empirických zprostředkovaných forem praxe ve funkci kritéria pravdy, lze to však snadno vyvodit z tezí o této otázce, uvedených na str. 201 a 203.